

Toespraak Franck Ploum

1.

De Chileense dichter Pablo Neruda leefde van 1904 tot 1973. Hij overleed twaalf dagen na de gewelddadige dood van zijn vriend en president Salvador Allende. In de nasleep van de bloedige militaire coup door generaal Pinochet had de dichter besloten om in ballingschap te gaan en het nieuwe regime vanuit het buitenland te bekritisieren. Daags voor zijn vertrek werd hij in een ambulance naar het ziekenhuis gevoerd, waar hij overleed onder verdachte en nog steeds niet opgehelderde omstandigheden.

In 1972 ontving Neruda de Nobelprijs voor de literatuur, voor zijn meesterwerk Canto General. Een lyrisch epos over alles van Latijns-Amerika. De jury schreef: 'Met de drift van een elementaire kracht heeft hij in zijn poëzie het lot en de historie van een heel continent tot leven gewekt'. Het lot en de historie van een heel continent, wat is dat? Dat is schoonheid, landschap, cultuur, duizenden jaren van beschaving. Maar vooral is dat toch ook eeuwenlange onderdrukking, uitbuiting, slavernij en uitzichtloosheid, volkenmoord, sinds de tijd van Columbus tot aan het einde van de laatste eeuwwisseling.

'Eenzaam in verlaten woestenijen
wil ik huilen als rivieren,
wil ik uitdoven en slapen –
waarom vallen de blinkende sleutels
in de bandietenhanden'.

De taal is onuitputtelijk rijk. En niets is onuitsprekelijk. Alles wat bestaat, in feiten, in gedachten, in herinneringen, kan gezegd en omschreven worden, aangeduid, verstaanbaar meegedeeld. De taal is bron van gemeenschap. Zo heeft Pablo Neruda de taal beleefd, als een bezielde verband, in de geest van het grote bijbelse verhaal: 'In het woord was leven, en dat leven was het licht voor de mensen. En het licht schijnt in de duisternis, en de duisternis heeft het licht niet overmeesterd'. (Joh. 1)

De taal van Neruda is onuitputtelijk rijk en herkenbaar, zinderend van verontwaardiging, woede en hoop – maar is nergens cynisch en overall eerbied voor 'de verheven hoogte van gewone mensen'. En zijn analyse van het verleden en zijn hoop op de toekomst verheft zich boven ieder politiek debat, en is volstrekt evident. De 'Ode aan de lucht' waar we vandaag delen uit hoorden, is zijn Canto General en zijn hele levenswerk in het klein.

2.

Op 4 september 1970 was in Chili, via democratische verkiezingen, een linkse coalitie aan de macht gekomen, onder leiding van Salvador Allende, een huisarts (van oorsprong uit België) met veel ervaring in de krottenwijken. Allende wilde een land dat toebehoort aan hen die er werken en leven: nieuwe sociale verhoudingen, einde kaste-systeem, einde aan steenrijke families en grote meerderheden van armen. Hij noemde dat 'een nieuwe wereld'.

De werkloosheid daalde, voor de 800.000 laagstbetaalden stegen de lonen met 50 procent, en alle kinderen kregen iedere dag een halve liter melk. En hij nationaliseerde de kopermijnen, en zo kreeg Chili zijn belangrijkste bron van inkomen in eigen handen, om niet langer door vooral Noord-Amerikaanse ondernemingen te worden leeggeroofd. Die actie leverde hem in het westen en met name in de VS onmiddellijk de titel 'Marxist' op! Daarmee was het vijandsbeeld geschapen.

In april-mei 1972 werd in Santiago de Chile de zogenaamde UNCTAD – wereldhandelsconferentie gehouden. Daar stond voor de vijftien negentig armste landen veel op het spel: betere, vaste prijzen voor hun grondstoffen. In links-politieke kringen in Europa, ook in Nederland, werd ervoor gepleit aan Chili zijn schuldenlast kwijt te schelden, om zo Allende te helpen.

3.

De atheïstische Allende, die nu dus ook nog Marxist bleek te zijn, werd gekozen president in het door en door rooms-katholieke Chili waar kerkvorsten en legeroversten de beste vrienden waren. Allende had echter zelf ook veel priester-vrienden, onder anderen de Nederlander Gerard Thijssen, die als priesterarbeider in de kopermijnen werkte, en die in 1971 een van de oprichters was van de beweging 'christenen voor het socialisme'.

In 1972 kwamen in Santiago de Chile enige honderden theologen, priesters en gelovigen tot de uitspraak dat enkel het visioen van een nieuwe sociaaleconomische orde in de geest van de bijbelse profeten en van Jezus is, en dat zij dit ideaal metterdaad en beginnende wijs gerealiseerd zagen in het experiment van Allende. Mede door deze 'feiten' geïnspireerd, ontstond een beweging die probeert de bijbel te verstaan in zijn oorspronkelijke revolutionaire betekenis – het grote werk van de Latijns-Amerikaanse bevrijdingstheologen Gustavo Gutiérrez, Juan Luis Segundo, Leonardo Boff, Jon Sobrino, allen later veroordeeld en op non-actief gezet door de officiële rooms-katholieke kerk. En niet te vergeten Dorothe Sölle vanuit de protestantse traditie. Deze manier van bevrijdend en politiek theologie bedrijven werd in Nederland als eerste geïntroduceerd door de hervormd theoloog Bert ter Schegget. Hoewel uiterst bekwaam en zeer geleerd, werd hem vanwege zijn sympathie voor mensen als Allende zijn hele leven een hoogleraarspost aan een protestants theologisch universiteit onthouden, immers zo werd zwijgend gesproken: wat moet de theologie met zo'n marxist.

De bevrijdingstheologen wilden en willen het evangelie van Jezus en de Thora van Mozes en de profeten hun oorspronkelijke explosieve kracht teruggeven. Zij waren ervan overtuigd dat zij 'het christendom' opnieuw moesten formuleren – 'wij strijden voor een andere manier van aanwezigheid van het christendom in de geschiedenis,' schreef een van hen. Een aanwezigheid zoals in psalm 14.

Psalm 14 is een politiek lied en een samenvatting van de hele bijbel. In dit lied, en door heel de bijbel heen, wordt over God gesproken als over iemand die naar deze wereld kijkt met de ogen van de armen. Dus vanuit een politieke visie. De God van de bijbel heeft een politieke visie, een politiek visioen. Daar willen de meeste kerken helaas nog steeds niets van weten. Te vaak wordt het bijbels verhaal en het bijbelse visioen van een nieuwe aarde gespiritualiseerd tot een hiernamaalsvisioen.

4.

Aan Allende's regering werd op 11 september 1973 abrupt een einde gemaakt door een rechtse militaire staatsgreep, uitgevoerd door generaal Pinochet. Na een laatste radiotoespraak pleegde Allende zelfmoord, om uit de moorddadige martelhanden van Pinochet te blijven. In zijn kielzog ging Pablo Neruda - die in ballingschap wilde gaan - mee. In 2011 werd er nieuw onafhankelijk onderzoek gestart naar de toedracht van beider overlijden. Van Allende werd inderdaad opnieuw vastgesteld dat hij zelfmoord heeft gepleegd. De toedracht van de dood van Neruda is nog steeds in mist gehuld.

Pinochet kwam aan de macht en hield er een waar schikbewind op na. Daarbij ruimhartig gesteund door de VS. Net zoals de VS dat deed in Argentinië en in El Salvador. Uit de bewaarde brieven van (inmiddels door de rk kerk heilige verklaarde) Oscar Romero, de eveneens door regeringstroepen vermoorde bevrijdingstheoloog, weten we dat onder Jimmy Carter de VS de militaire dictatuur van El Salvador in het zadel hield met een steun van 12 miljoen dollar PER DAG. Romero heeft per brief aan Carter gevraagd hiermee te stoppen. Een brief die onbeantwoord bleef.

Het was het bewust geplande begin van een 'nieuwe economische orde', het tijdperk van het neorealisme, het neoliberalisme: de ongeremde, door niets ingeperkte vrije markt. Onder het wrede bewind van Pinochet werd Chili en later heel Latijns-Amerika tot proeftuin van deze nieuwe orde. De Nobelprijswinnaar Milton Friedman was de architect van dit nieuwe systeem, onder het motto:

liefdadigheid werkt belemmerend voor ontwikkeling en het verkrijgen van welvaart, mensen moeten meespelen op de wereldwijde open en vrije markt. Later ondersteund door de filosofie van Ayn Rand, met haar motto: 'Hebzucht is goed'. En nog weer later via Margret Thatcher – persoonlijk bevriend met Pinochet - naar Europa gebracht onder haar motto: 'Er bestaat niet zoiets als een samenleving, er zijn alleen maar individuen en families.'

In 2000 trad Pinochet gedwongen af en in 2006 – terwijl onderzoeken naar zijn wandaden opgestart werden - overleed Pinochet. Chili, een land waar kerkvorsten en legerleiding goede vrienden zijn. Met 130.000 uit de weg geruimde tegenstanders en nog eens tienduizenden gemartelden en vermisten op zijn geweten ontving Pinochet een kerkelijke uitvaart waarin maar liefst drie bisschoppen voorgingen en hem lof toespraken.

5.

Neruda was zijn leven lang de dichter van het visioen van Allende. Een visioen misschien het best verwoord in een uitspraak tijdens een van Allende's toespraken:

Er zal een nieuwe maatschappij
geboren worden
waarin iedereen
volwaardig burger zal zijn,
waar geen eerste-tweede-
derderangs burgers meer bestaan.

Pablo Neruda. Zijn Canto General waaruit wij gelezen hebben, is één groot lyrisch epos over alles van Latijns-Amerika, zijn landschap, zijn schoonheid, zijn geschiedenis; én een groot protest tegen eeuwenlange volkerenmoord en onderdrukking.

Neruda lezen is als bijbellezen, een proces van bewustwording en gewetensvorming – gewetenshervorming. Je leeft in deze wereld. Je weet het een en ander van de geschiedenis. Je denkt te weten hoe het gaat in de wereld, maar je weet het toch ook niet. Je bent regelmatig afwezig, zapt naar een andere zender, je bent niet bij de les.

Maar de onuitputtelijke taal van de literatuur helpt je te herinneren – en dan ineens wéét je weer hoe het werkt, hoe meedogenloos de dingen gaan of kunnen gaan, En weet je weer dat het anders moet, en dat jij die stem mag horen: Ga jij! Trek weg! Ik stuur jou! Het is nu of nooit om op te staan en weg te trekken uit leven dat geen leven is. Het is nu of nooit dat een heel volk kan opstaan uit de dood!

De gedichten van Neruda kunnen daarbij de troost der herkenning gegeven: Verontwaardiging en woede en hoop, maar nooit een spoor van cynisme. Wij weten immers van de stad met fundamenten.

Dat dit laatste waar mag zijn
Zeg Amen – dat het zo moge zijn.